

بسمه تعالی

دانشگاه علامه طباطبائی

پردیس نیمه حضوری

پایان نامه کارشناسی ارشد

بررسی تاثیر عضویت در شبکه های اجتماعی مجازی بر سرمایه اجتماعی

کاربران آن

(مطالعه موردی: شبکه اجتماعی مجازی فیس بوک)

استاد راهنما:

دکتر محمد سعید ذکایی

استاد مشاور:

دکتر عباس اسدی

پژوهشگر:

سیده لیلا موسوی نسب

بهمن ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علامه طباطبائی

پردیس نیمه حضوری

پایان نامه کارشناسی ارشد

بررسی تاثیر عضویت در شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سرمایه اجتماعی

کاربران آن

(مطالعه موردی: شبکه اجتماعی مجازی فیس بوک)

استاد راهنما:

دکتر محمد سعید ذکایی

استاد مشاور:

دکتر عباس اسدی

پژوهشگر:

سیده لیلا موسوی نسب

(دفاعیه پایان نامه)

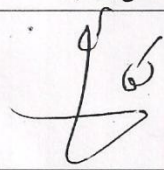
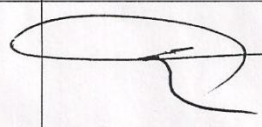
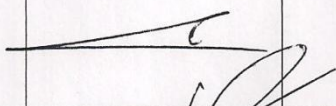
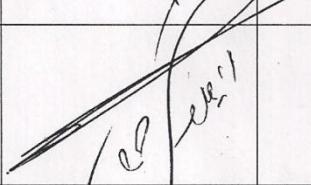
با تأییدات خداوند متعال پایان نامه تحصیلی خانم سیده لیلا موسوی نسب دانشجوی رشته علوم ارتباطات اجتماعی دوره نیمه حضوری کارشناسی ارشد تحت عنوان :

بررسی تاثیر عضویت در شبکه های اجتماعی مجازی بر سرمایه اجتماعی

که به راهنمایی دکتر ذکایی تنظیم گردیده است . در جلسه مورخ ۹۰/۱۱/۱۵ با حضور اعضای هیأت داوران مطرح

و با نمره (به عدد ۱۹ / به حروف نوزده) به تصویب رسید .

اعضاء هیأت داوران :

ملاحظات	محل انضاء	نام و نام خانوادگی	سمت
		جناب آقای دکتر ذکایی	استاد راهنما
		جناب آقای دکتر اسدی	استاد مشاور
		جناب آقای دکتر فداکار	استاد داور
		خانم یزدانی	نماینده تحصیلات تکمیلی

سپاسگزارم

از لطف خداوند بخاطر

حضور و حمایت های پدر و مادرم

اعتماد استاد بزرگوارم جناب دکتر ذکایی

و دوستانی که مرا یاری کردند

چکیده

در عصری که عصر ارتباطات خوانده می شود، اهمیت شبکه های اجتماعی مجازی به عنوان ادامه روند تکمیل تکنولوژی های ارتباطی بر کسی پوشیده نیست. از سوی دیگر اندیشمندان حوزه های مختلف علوم انسانی بخصوص علوم اجتماعی، مباحث و نظریات فراوانی را در اهمیت سرمایه اجتماعی و به تصویر کشیدن آن به عنوان قوام و شیرازه جوامع بیان کرده اند. همپوشانی بحث " شبکه " در نظریات سرمایه اجتماعی و بحث شبکه های اجتماعی مجازی نقطه آغازین این پژوهش است، با این سوال محوری که ویژگی مجازی بودن شبکه ها چه تغییری را در سرمایه اجتماعی در جامعه ایجاد می کند.

به منظور بررسی این سوال با یک روش تحقیق ترکیبی در دو بخش کمی و کیفی با ۳۰۰ پرسشنامه اینترنتی در بخش کمی با روش نمونه گیری غیر احتمالی و به صورت گلوله برفی و ۲۰ مصاحبه عمیق نیمه ساخت یافته با روش غیر احتمالی هدفمند با روش تحلیل مضمونی، کاربران شبکه ی اجتماعی مجازی فیس بوک که درصد بالایی از کاربران با هویت های واقعی و شناسا را دارد بررسی شد.

با توجه به شرایط خاص جغرافیایی و تاریخی کشور ایران و با توجه به در حال گذار بودن این جامعه، نتایج بررسی های این پژوهش بیان می کند که فیس بوک به عنوان

یک شبکه اجتماعی مجازی تنها در صورتی می تواند در افزایش سرمایه اجتماعی موثر باشد که ساخت کلان بجای حذف و در نظر نگرفتن این دست شبکه ها، این ابزار را نیز در برنامه ریزی های خود در نظر بگیرد. در غیر این صورت جامعه خود را در این گونه شبکه ها بازتولید می کند.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، فیس بوک، شبکه های اجتماعی مجازی.

تقدیر و تشکر:

انجام این پژوهش بدون اعتماد و همراهی افرادی که بدون هیچ چشم داشتی مرا در انجام این پژوهش یاری کردند میسر نبود از جمله:

در طول مسیر انجام این پژوهش افرادی بودند که صادقانه وقت و اطلاعات شخصی خود را جهت پیش برد کار در اختیار محقق قرار می دادند و این سطح از اعتماد و همراهی قابل تقدیر و تشکر است.

اما سر آغاز شروع این پژوهش اعتماد استاد گرانقدر دکتر ذکایی به عنوان استاد راهنما به توانمندی محقق در انجام این پژوهش با موضوعی جدید و روش تحقیقی ترکیبی بود و بدین دلیل نهایت قدردانی و تشکر را نیز از ایشان دارم.

همچنین از نظرات استاد مشاور این پژوهش دکتر اسدی نیز سپاسگذارم.

ناسپاسیست اگر در این میان از اشاره به لطف پروردگار و همراهی پدر، مادر و خواهرانم در طی مسیر تحصیل غفلت کنم، برای همیشه منت دارشان هستم.

در پایان شایسته است از زحمات بی دریغ دوستان گرامیم خانم زهرا توللی با همراهی صبورانه اش و همچنین روح الله جلیلی و مرتضی کاسمانی که نظرات ارزشمندی را در غنای هر چه بیشتر این پژوهش به اینجانب ارائه نمودند تشکر می کنم.

بهمن ۱۳۹۰

سیده لیلا موسوی نسب

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل ۱
۱	کلیات تحقیق
۳	۱-۲- بیان مساله
۶	۱-۳- ضرورت و اهمیت موضوع
۹	۱-۴- اهداف تحقیق
۱۰	فصل ۲
۱۰	مبانی نظری
۱۱	۲-۱- مقدمه
۱۱	۲-۲- مفهوم سرمایه اجتماعی
۱۱	۲-۲-۱- مفهوم سرمایه
۱۳	۲-۲-۲- تاریخچه مفهوم سرمایه اجتماعی
۱۵	۲-۲-۳- تعاریف سرمایه اجتماعی
۱۸	۲-۲-۴- مباحث مطرح در سرمایه اجتماعی
۱۹	۲-۲-۵- سطوح و سطوح تحلیل در سرمایه اجتماعی
۲۱	۲-۲-۶- ابعاد سرمایه اجتماعی:
۲۱	۲-۲-۷- اجزاء یا گونه‌های سرمایه اجتماعی
۲۲	۲-۲-۸- ویژگی‌های سرمایه اجتماعی
۲۳	۲-۳- نظریه‌های سرمایه اجتماعی
۲۴	۲-۳-۱- پیر بردیو
۳۰	۲-۳-۲- پاتنام
۴۱	۲-۳-۳- فوکویاما
۴۵	۲-۳-۴- جیمز کلمن
۵۵	۲-۳-۵- لین
۵۶	۲-۴- شبکه‌های اجتماعی مجازی
۵۶	۲-۴-۱- ویژگی‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی:
۵۷	۲-۴-۲- انواع کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی:
۶۱	۲-۵- نظریه‌های جامعه‌اطلاعاتی:
۶۳	۲-۵-۱- دانیل بل

۶۵	..... ۲-۵-۲ مانوئل کستلز
۶۷	..... ۲-۵-۳ آنتونی گیدنز
۷۱	..... ۲-۵-۴ هربرت شیلر
۷۳	..... ۲-۵-۵ نظریه ساختاربندی گیدنز
۷۷	..... ۲-۶ چهارچوب نظری:
۷۹	..... ۲-۷ مطالعات پیشین
۸۰	..... ۲-۷-۱ مطالعات داخلی:
۸۴	..... ۲-۷-۲ مطالعات خارجی:
۸۷	..... ۲-۸ مدل تحقیق
۸۸	..... ۲-۹ فرضیه‌های پژوهش:
۸۹	..... فصل ۳
۸۹	..... روش‌شناسی پژوهش
۹۰	..... ۳-۱ روش‌شناسی:
۹۱	..... ۳-۲ روش تحقیق:
۹۲	..... ۳-۳ فنون (تکنیک‌های) گردآوری اطلاعات:
۹۲	..... ۳-۴ جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و حجم نمونه
۹۳	..... ۳-۵ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها
۹۳	..... ۳-۶-۱ متغیر مستقل
۹۴	..... ۳-۶-۲ متغیر وابسته:
۱۰۲	..... فصل ۴
۱۰۲	..... تجزیه و تحلیل داده‌ها
۱۰۴	..... ۴-۲ آمار توصیفی
۱۲۰	..... ۴-۳ آمار استنباطی
۱۳۶	..... ۴-۴ گزارش بخش کیفی
۱۷۰	..... ۴-۵ نمونه‌ای از کدگذاری توصیفی:
۱۷۹	..... فصل ۵
۱۷۹	..... نتیجه‌گیری
۱۸۰	..... ۵-۱ نتیجه‌گیری:
۱۸۱	..... ۵-۲ بحث:
۱۸۳	..... ۵-۳ محدودیت‌ها:

- ۱۸۴.....: ۴-۵- پیشنهادها:
- ۱۸۶..... منابع
- ۱۸۶..... منابع فارسی
- ۱۹۳..... منابع لاتین
- ۱۹۸..... پیوست

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول شماره ۴-۱-۱- ضریب آلفای کرونباخ برای متغیرها	۱۰۴
جدول شماره ۴-۱-۲- توزیع فراوانی افراد مورد مطالعه برحسب جنس	۱۰۴
جدول شماره ۴-۱-۳- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس مقطع تحصیلی	۱۰۵
جدول شماره ۴-۱-۴- توزیع فراوانی افراد مورد مطالعه برحسب وضعیت تاهل	۱۰۵
جدول شماره ۴-۱-۵- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس وضعیت اشتغال	۱۰۶
جدول شماره ۴-۱-۶- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس احساس طبقاتی	۱۰۶
جدول شماره ۴-۱-۷- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس گروه سنی	۱۰۷
جدول شماره ۴-۱-۸- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس دلایل استفاده از فیس‌بوک	۱۰۸
جدول شماره ۴-۱-۹- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس دلایل استفاده از فیس‌بوک (فعالیت در عرصه اجتماع و تبادل نظر با دیگران)	۱۰۹
جدول شماره ۴-۱-۱۰- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس دلایل استفاده از فیس‌بوک (پیدا کردن دوستان قدیمی در داخل و خارج از کشور)	۱۱۰
جدول شماره ۴-۱-۱۱- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس دلایل استفاده از فیس‌بوک (یافتن افراد همفکر و دارای اشتراکات هویتی فرهنگی و ملی)	۱۱۱
جدول شماره ۴-۱-۱۲- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس دلایل استفاده از فیس‌بوک (پیدا کردن هویت جدید فارغ از مکان و زمان)	۱۱۲
جدول شماره ۴-۱-۱۳- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس دلایل استفاده از فیس‌بوک (رفع نیازهای روحی)	۱۱۳
جدول شماره ۴-۱-۱۴- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس دلایل استفاده از فیس‌بوک (دسترسی به جدیدترین اخبار)	۱۱۴
جدول شماره ۴-۱-۱۵- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس دلایل استفاده از فیس‌بوک (دسترسی به اخبار سانسور شده توسط رسانه‌های رسمی و حکومتی)	۱۱۵
جدول شماره ۴-۱-۱۶- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس دلایل استفاده از فیس‌بوک (ابراز نظرات مخالف، که امکان بروز آزادانه آن وجود ندارد)	۱۱۶
جدول شماره ۴-۱-۱۷- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس دلایل استفاده از فیس‌بوک (نوآوری و طرح اندیشه‌های تازه)	۱۱۷
جدول شماره ۴-۱-۱۸- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس تعداد دوستان در فیس‌بوک (Friends)	۱۱۸
جدول شماره ۴-۱-۱۹- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان را بر اساس استفاده از نام مستعار در فیس‌بوک	۱۱۸

- جدول شماره ۴-۱-۲۰- توزیع فراوانی پاسخ‌گویان را بر اساس استفاده از عکس واقعی..... ۱۱۹
- جدول شماره ۴-۲-۱- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین میزان استفاده از فیس‌بوک و مشارکت در فضای فیس‌بوک
..... ۱۲۰
- جدول شماره ۴-۲-۲- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین میزان استفاده از فیس‌بوک و اعتماد اجتماعی..... ۱۲۱
- جدول شماره ۴-۲-۳- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین میزان استفاده از فیس‌بوک و مشارکت اجتماعی در فضای واقعی..... ۱۲۱
- جدول شماره ۴-۲-۴- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین میزان استفاده از فیس‌بوک و نگرش به مشارکت اجتماعی
..... ۱۲۲
- جدول شماره ۴-۲-۵- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین اعتماد به فضای فیس‌بوک..... ۱۲۲
- جدول شماره ۴-۲-۶- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین سن و مشارکت در فضای فیس‌بوک..... ۱۲۳
- جدول شماره ۴-۲-۷- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین سن و اعتماد اجتماعی..... ۱۲۳
- جدول شماره ۴-۲-۸- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین سن و مشارکت اجتماعی..... ۱۲۴
- جدول شماره ۴-۲-۹- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین سن و نگرش به مشارکت..... ۱۲۴
- جدول شماره ۴-۲-۱۰- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین سن و اعتماد در فضای فیس‌بوک..... ۱۲۵
- جدول شماره ۴-۲-۱۱- آزمون تفاوت اعتماد اجتماعی بر حسب وضعیت تاهل پاسخ‌گویان..... ۱۲۵
- جدول شماره ۴-۲-۱۲- آزمون تفاوت مشارکت اجتماعی بر حسب وضعیت تاهل پاسخ‌گویان..... ۱۲۶
- جدول شماره ۴-۲-۱۳- آزمون تفاوت نگرش به مشارکت بر حسب وضعیت تاهل پاسخ‌گویان..... ۱۲۶
- جدول شماره ۴-۲-۱۴- آزمون تفاوت اعتماد در فیس‌بوک بر حسب وضعیت تاهل پاسخ‌گویان..... ۱۲۷
- جدول شماره ۴-۲-۱۵- آزمون تفاوت مشارکت در فیس‌بوک بر حسب وضعیت تاهل پاسخ‌گویان..... ۱۲۷
- جدول شماره ۴-۲-۱۶- آزمون تفاوت اعتماد اجتماعی بر حسب جنسیت پاسخ‌گویان..... ۱۲۸
- جدول شماره ۴-۲-۱۷- آزمون تفاوت مشارکت اجتماعی بر حسب جنسیت پاسخ‌گویان..... ۱۲۸
- جدول شماره ۴-۲-۱۸- آزمون تفاوت نگرش به مشارکت بر حسب جنسیت پاسخ‌گویان..... ۱۲۹
- جدول شماره ۴-۲-۱۰- آزمون تفاوت اعتماد در فیس‌بوک بر حسب جنسیت پاسخ‌گویان..... ۱۲۹
- جدول شماره ۴-۲-۲۰- آزمون تفاوت مشارکت در فیس‌بوک بر حسب جنسیت پاسخ‌گویان..... ۱۲۹
- جدول شماره ۴-۲-۲۱- آزمون تفاوت اعتماد اجتماعی بر حسب سطح تحصیلات پاسخ‌گویان..... ۱۳۰
- جدول شماره ۴-۲-۲۲- آزمون تفاوت مشارکت اجتماعی بر حسب سطح تحصیلات پاسخ‌گویان..... ۱۳۱
- جدول شماره ۴-۲-۲۳- آزمون تفاوت نگرش به مشارکت بر حسب سطح تحصیلات پاسخ‌گویان..... ۱۳۲
- جدول شماره ۴-۲-۲۴- آزمون تفاوت اعتماد در فیس‌بوک بر حسب سطح تحصیلات پاسخ‌گویان..... ۱۳۳
- جدول شماره ۴-۲-۲۵- آزمون تفاوت مشارکت در فیس‌بوک بر حسب سطح تحصیلات پاسخ‌گویان..... ۱۳۴

فصل ۱

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

موضوع این پایان‌نامه بررسی تاثیر عضویت در شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سرمایه اجتماعی افراد است. شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان یکی از پدیده‌های جهان معاصر و به عنوان یکی از بحث‌برانگیزترین امکانات در فضای مجازی می‌تواند در معادلات جوامع امروزی اثرگذار باشد.

از سوی دیگر سرمایه اجتماعی به عنوان قوام و شیرازه‌ی جوامع از گذشته تاکنون یکی از موضوعات پژوهش در میان اندیشمندان اجتماعی بوده و هست. یکی از مهم‌ترین بحث‌ها در سرمایه اجتماعی بحث شبکه‌های اجتماعیست، شبکه‌هایی که با حضور افراد شکل می‌یابد و بستر شکل‌گیری اعتماد اجتماعی و در نتیجه مشارکت و انسجام اجتماعی است.

آنچه که ذهن را به خود مشغول می‌کند این است که با تغییر بستر شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی چه تغییری در سرمایه اجتماعی پدید می‌آید. به عبارتی شبکه‌های اجتماعی مجازی و شبکه‌های اجتماعی که در جهان واقعی شکل می‌گیرند به لحاظ ماهوی چه تفاوت‌هایی دارند و این تفاوت‌ها چه تاثیری را در سرمایه اجتماعی افراد در فضای واقعی می‌گذارد؟

به منظور بررسی این سوال، شبکه اجتماعی مجازی "فیس بوک" به لحاظ تعداد اعضای عضو و امکانات فنی که در اختیار کاربران خود قرار می‌دهد و همچنین درصد بالایی از حضور کاربران با هویت حقیقی، به عنوان شبکه اجتماعی مجازی در رابطه با سرمایه اجتماعی در این پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد.

با این محوریت موضوعی و با روش تحقیقی ترکیبی، در بخش کیفی به انجام مصاحبه‌های عمیق با پرسشنامه نیمه ساخت یافته با تعداد ۲۰ نفر و انجام پیمایش اینترنتی برای تعداد ۳۰۰ نفر در بخش کمی با روش نمونه‌گیری غیر احتمالی و به صورت گلوله برفی برای کاربران فیس بوک به جمع‌آوری اطلاعات در رابطه با بررسی تاثیر عضویت در شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سرمایه اجتماعی کاربران آن پرداخته می‌شود.

۱-۲- بیان مساله

پیشرفت تکنولوژی در دنیای امروز، پیوستگی دو فضای متفاوت را منجر شده است: دنیای واقعی و دنیای مجازی. به نظر می‌رسد بررسی اثرگذاری و اثرپذیری متقابل این دو فضا بر یکدیگر به منظور حل تعدادی از مشکلات ناشی از تکنولوژی‌های نوین به خصوص در حوزه‌ی ارتباطات و پیش‌بینی مسایلی که در این حوزه برای آینده‌ی بشر سازنده است، ضروری باشد. این ضرورت از آن حیث است که «جان ون‌دایک» در مقاله‌ی قدرت و سیاست در جامعه شبکه‌ای می‌گوید: «در آینده، وضعیت افراد در شبکه‌های رسانه‌ای، تعیین کننده وضعیت آنان در جامعه خواهد بود. با توجه به این نکته، فریب پنهان در گزاره‌های عامیانه‌ای از جنس «اطلاعات، قدرت است» و «دانش، قدرت است» آشکار می‌شود. دسترسی به دانش و اطلاعات، به تنهایی فایده‌ای ندارد، بلکه باید در موقعیت استفاده از آن قرار داشت.» (ون‌دایک، ۱۹۹۹، ۱۲۱).

بدون شک این موقعیت را حضور در فضایی به ما می‌دهد که توانایی شکستن مرزهای زمانی و مکانی را داشته باشد. این فضا، فضای اینترنت و دنیای سایبر است. در این بین شبکه‌های اجتماعی مجازی که از دور همانند کلافی سردرگم اما در باطن بسیار نظامند و پیچیده هستند، توانایی برقراری ارتباطاتی را از جنس دنیای واقعی به ما می‌دهند. هرچند که افراد حتی با هویت‌های واقعی، «من»های اجتماعی متفاوتی را از خود بروز دهند، این دست ارتباطات نه تنها در شمای خود به دنیای واقعی نزدیکند بلکه می‌توان گفت از حیث شکل‌گیری معادلات اجتماعی بر حسب این نوع روابط و نیز تاثیرات آن بر جامعه نزدیک و مشابه هستند.

قابل پیش‌بینی است زمانی که افراد مدت زمانی از روزمرگی خود را در شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌گذرانند و از یک سو عقاید و نظرات خود را در قالب نوشتاری، دیداری و یا شنیداری به اشتراک می‌گذارند و از سوی دیگر به رصد کردن بسته اطلاعاتی که سایر افراد حاضر در شبکه، که با آنها در ارتباط هستند می‌پردازند، بر اساس نقطه اشتراک اولیه‌ای این ارایه و دنبال کردن اطلاعات به صورت دو سویه آغاز شده است.

در تعریف اعتماد اجتماعی آمده است «اعتماد لازمه شکل گیری پیوندها و معاهدات اجتماعی است، اعتماد اجتماعی ایجادکننده تعاون و همیاری است و فقط در این حالت است که در عین وجود تفاوت‌ها قادر به حل مشکلات و انجام تعهدات اجتماعی می‌شود.» (اکبری، ۱۳۸۳: ۱۱).

بنابراین نقطه شروع رابطه، در گستره اجتماعی در مفهومی با نام اعتماد اجتماعی خلاصه می‌شود. از این نقطه است که پهنه روابط و در ادامه همکاری‌ها آغاز می‌شود و بر حسب این گستره روابط و همکاری‌ها است که جامعه قوام می‌یابد و به حیات خود ادامه می‌دهد. تمامی این فرآیند شکل‌گیری، ادامه و قوام یافتن را می‌توان در واژگانی چون اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی خلاصه کرد. این سه مفهوم که از مفاهیم بنیادین در جامعه است از مولفه‌های یک مفهوم کلی‌تر به نام سرمایه اجتماعی است.

بنابراین رویارویی ما در این پژوهش با دو موضوع محوری در جامعه است. از یک سو، سرمایه اجتماعی به عنوان تنها سرمایه بنیادین و سازنده در هر اجتماع که سرچشمه سایر سرمایه‌ها در جامعه است، به گونه‌ای که اوزی و دانلپ سرمایه اجتماعی را ابزاری برای دستیابی به اطلاعات، تخصص و قدرت بیش‌تر می‌دانند. (اوزی و دانلپ، ۲۰۰۵). از سوی دیگر شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان پدیده‌ای که در نتیجه توسعه تکنولوژی‌های نوین ارتباطی به وجود آمده‌اند، همانند ظرفی خالی عمل می‌کنند که اطلاعات جهان واقعی را در خود جای می‌دهد. بدیهی است که این اطلاعات می‌تواند پایه و اساس مناسبی باشد جهت دستیابی به واقعیت آنچه که در روزمرگی جهان معاصر در جریان است. با توجه به این که جامعه ایرانی فقط مصرف‌کننده این ظرف خالی است و نقشی در تولید آن ندارد، طبیعی است که محققان ایرانی نیز علاقه‌مند باشند در کم‌ترین حالت ممکن به اطلاعات مردم‌شناسی و جامعه‌شناختی مربوط به جامعه خود که در این ظرف قرار داده می‌شود دست یابند.

آنتونی گیدنز، جامعه‌شناس معروف انگلیسی نظریه خود را درباره ساختاربندهی^۱ بر اساس این گزاره بنا نهاده است که ساختار همیشه بر اساس ویژگی ذاتی رابطه بین ساختار و عاملیت^۲ و عاملیت و قدرت، محدودکننده^۳ و توانمندکننده^۴ است (گیدنز، ۱۹۸۴: ۱۶۹).

---

¹ - Structuration

² - agency

³ - constraining

⁴ -enabling

بنابراین می‌توان انتظار داشت که گاهی اوقات گزینه‌های افراد به خاطر ماهیت منابعی که از طریق اتصالاتشان قابل استفاده است، محدود شود. در سایر مواقع آن‌ها می‌توانند از شبکه‌هایشان استفاده کنند، تا از دیگر الزام‌ها آزاد شوند. همچنین در مواردی با استفاده از سرمایه اجتماعی خود تلاش می‌کنند تا در رقابت با رقبای خود برای دسترسی به منابع یکسان، پیروز شوند. عضویت در شبکه و مجموعه ارزش‌های مشترک، در بطن مفهوم سرمایه اجتماعی قرار دارد. صحبت درباره این پدیده‌های اجتماعی به عنوان شکلی از سرمایه، دوسویه می‌باشد. از طرفی به نقش آن‌ها به عنوان یک منبع حتی به عنوان یک منبع قدرت یا نفوذ، اشاره می‌شود که عمیقاً در زمینه‌های^۱ اجتماعی خاص ریشه دارد. اتصالات برای افراد دیگر تعهداتی را ایجاد می‌کند، همین‌طور افراد مقابل هم تعهداتی را نسبت به شما به دست می‌آورند» (فیلد، جان، ۱۳۸۸: ۱۱-۱۰).

زمانی که ما از اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی یا هر یک از مولفه‌های بنیادین سرمایه اجتماعی در یک اجتماع سخن می‌گوییم، بدیهی است که به این امر واقفیم که شکل‌گیری این مولفه‌ها در درون شبکه‌ای در هم تنیده از روابط و مناسبات اجتماعی شکل می‌گیرد. «انسان‌هایی که عضوی از یک کانون کوچک اعم از روستا، انجمن، گروه و شبکه هستند، در ارتباط با دیگر اعضای گروه، احساس همدلی، همکاری، مسئولیت و اعتماد داشته، در عین حال، یکدیگر را به کارها و هنجارهای جمعی تشویق می‌کنند و اطلاعات لازم را جهت کسب منافع مشترک، در اختیار یکدیگر قرار می‌دهند. بنابراین، شاید بتوان گفت که سرمایه اجتماعی، تنها در درون گروه، انجمن یا شبکه اجتماعی تولید می‌شود» (اختر محقق و یارمحمد: ۳۶).

رابرت پاتنام می‌گوید «سرمایه اجتماعی به ارزش جمعی همه شبکه‌های اجتماعی و تمایلات ناشی از این شبکه‌ها برای کمک به یکدیگر اشاره دارد». طبق گفته پاتنام می‌توان ارزش جمعی موجود در شبکه‌های اجتماعی مجازی مثل فیس‌بوک را نیز جزئی از سرمایه اجتماعی دانست.

ممکن است این سوال پیش آید که تمایلات و ارزش‌های موجود در اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان جزئی از این فضا چندان قابل اعتماد و بررسی نباشد. «جیمز اسلوین» در «اینترنت و جامعه» می‌گوید: «اینترنت و اینترنت فرصت بسیار زیادی برای قوام بخشیدن و استحکام پیوندهای جدید، ورود به برنامه‌های اجتماعی تازه و پی‌گیری عقاید متفاوت دیگران را فراهم آورده‌اند. اکنون دیگر، افراد با همه توان‌های بالقوه فضاهای گفت‌وگویی و همه توان‌های بالقوه ارتباطی، بی‌هدف با دیگران

---

¹ - setting

رابطه برقرار نمی‌کنند. در عوض آن‌ها به صورت گزینشی خود را به سوی پیشینه‌ها و علایقی سوق می‌دهند که بخشی از وظایف و طرح‌های آنان است» (اسلون: ۱۶۲).

در این توصیف از فضای کلی در اینترنت برای گزینش توسط افراد در گفتار اسلون در می‌یابیم که در شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان بخشی از این فضای کلی، هویت‌ها آن چنان که در اذهان است ناشناخته نیست و ارتباطات آن‌گونه که به نظر می‌رسد زودگذر و بی‌اساس نیست. «طبق تعریف، شبکه‌های اجتماعی مجازی گونه‌ای از رسانه‌های اجتماعی هستند که بیش‌ترین شباهت را به جامعه انسانی داشته و به فرد امکان برقراری ارتباط با شمار فراوانی از افراد دیگر» (کاتز و اسپدن، ۱۹۹۷)، «فارغ از محدودیت‌های زمانی، مکانی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی را می‌دهند.» (کراوت و دیگران، ۲۰۰۱: ۲). این تعریف، ارتباطاتی که در آن عناصری از قبیل اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی را دارا باشد، می‌بینیم.

۱-۳- ضرورت و اهمیت موضوع

الف) ضرورت و اهمیت نظری:

- از منظر مشارکت در علم ارتباطات:

از لحاظ مشارکت در علم ارتباطات می‌توان گفت این پژوهش جزء معدد پژوهش‌هایی است که به بررسی تاثیر عضویت در شبکه‌ی اجتماعی مجازی فیس‌بوک بر دو مولفه بنیادین سرمایه اجتماعی یعنی: اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی می‌پردازد از این حیث که به دنبال بررسی سرمایه اجتماعی افراد در همان فضای مجازی بر اساس مواردی چون سطوح فعالیت، شدت استفاده و متغیرهایی از این قبیل است.

- با انجام این تحقیق به چه سوالی پاسخ داده و چه مجهولی روشن می‌شود؟

پژوهشگر درصدد است تا با انجام این پژوهش دریابد که عضویت افراد در شبکه‌های اجتماعی مجازی چه تاثیری را بر سرمایه اجتماعی آن‌ها می‌گذارد. به عبارتی ابعاد سرمایه اجتماعی کاربران شبکه اجتماعی مجازی فیس‌بوک با توجه به تعداد کاربرانی که دارد و فضایی را که برای افراد جهت فعالیت و ارتباط فراهم می‌کند چه تاثیری بر سرمایه اجتماعی کاربران آن شبکه دارد.

ب) ضرورت و اهمیت عملی انجام تحقیق:

تکنولوژی‌های نوین ارتباطی آن‌چنان زندگی بشر را دگرگون کرده است که شناخت ابعاد مختلف تغییرات به وجود آمده بر اثر حضور هر یک از این تغییرات، حوزه مطالعاتی جداگانه‌ای را می‌طلبد. آن‌چه مسلم است اگر چه بشر تمامی تغییرات به وجود آمده در این زمینه را نمی‌تواند پیش‌بینی و کنترل کند، اما با مطالعه‌ای بر سیر تاریخی شکل‌گیری تکنولوژی‌های نوین، متوجه می‌شویم که قسمت عمده‌ای از این تغییرات قابل پیش‌بینی و برنامه‌ریزی است. در نسل‌های مختلف وب ارتباطات انسانی اشکال مختلفی را تجربه کرده و هر یک از این اشکال پیامدهای مختلفی را در جامعه برای کاربران خود داشته است.

در این پژوهش با یکی از مفاهیم بنیادین در اجتماعات انسانی به نام سرمایه اجتماعی روبرو هستیم. به جد می‌توان گفت این سرمایه که از مفاهیم بنیادین در جامعه‌شناسی است، منبع و سرچشمه تمامی سرمایه‌های اقتصادی، فرهنگی و سیاسی در یک جامعه است به گونه‌ای که با نبود آن توسعه در تمامی ابعادش متوقف می‌شود. بنابراین سرمایه اجتماعی مفهومی است که از ابتدای شکل‌گیری جامعه بشری، به عنوان عنصر سازنده و قوام‌بخش اجتماعات انسانی وجود داشته است، چرا که بدون حضور مفهومی چون اعتماد اجتماعی، ارتباط اجتماعی شکل نمی‌گیرد. «جان فیلد» اعتماد اجتماعی را هم‌چون یک «گریس اجتماعی» توصیف می‌کند و می‌گوید: «اعتماد و معتمد بودن اغلب به عنوان نوعی گریس اجتماعی در نظر گرفته شده‌اند که چرخ‌های تبادلات اجتماعی و اقتصادی متنوع را روغن‌کاری می‌کنند و در صورت عدم وجود آن، این تبادلات بسیار هزینه‌بر، بوروکراتیک و زمان‌بر خواهد شد.... بدیهی است شبکه‌ای که اعتماد در آن زیاد است خیلی آسان‌تر و روان‌تر از شبکه‌ای که در آن اعتماد کم است عمل می‌کند.» (فیلد، جان، ۱۳۸۸: ۱۰۵-۱۰۴).

با اعتماد اجتماعی ما به سطحی از همکاری و مشارکت در اجتماع می‌رسیم و این بدیهی است که بدون وجود مشارکت اجتماعی و کار گروهی، انسجام اجتماعی به خدشه می‌افتد. در نتیجه با نبود انسجام اجتماعی، ادامه جامعه انسانی در هر سطحی اتفاق نمی‌افتد.

از سوی دیگر محققان معتقدند فضای مجازی می‌تواند انسجام اجتماعی، انزوای اجتماعی، سبک زندگی، هویت، مشارکت اجتماعی و اعتماد را تغییر، کاهش یا افزایش دهد. فضای مجازی می‌تواند با خصوصی کردن اوقات فراغت، میزان مشارکت اجتماعی را کاهش دهد یا با پنهان کردن روابط خصوصی افراد، زمینه‌ساز انحرافات اجتماعی برای جوانان باشد. به نظر می‌رسد فضای مجازی که از طریق شبکه